

У СРЦУ ЧЕРГИНЕ ТАМЕ ИЛИ ТРУБАЧКИ МЕЛЕМ НА ЦИГАНСКУ ЉУТУ РАНУ

(Саша Стојановић: *Пут̄ за Јерихон*, 2. изд., Албатрос плус, Београд, 2020)

Пуне фишеклије предрасуда отежаће нашу ионако прилично скомолалу способност да разумемо другог. Не треба много тупити зубе пре него лицемерни квазиаксиом: „Зна се ко овде краде“ отправимо у мисаони шкарт, али је и романтичарско-мелодрамска предоцба о Циганима „што за љубав главу губе и умиру када љубе“, те се неспутани букагијама цивилизацијских норми наглавачке бацају у бујицу страсти – такође стереотипна.

Већ крајем XVIII века филозофија барата појмовима *циансїтво* и *циановање*, разликујући етничку есенцију Рома и њихову животну праксу. По Канту, филозофски скептик је номад у пољу чистог ума, па би, сходно томе, и номад (Циганин/Ром) морао бити скептик у пољу грађанског поретка. Скептицизам у оба случаја призива доколичарски презир према етосу рада. Уосталом, луталаштво, ужитак слободе и хуљење на задате системе филозофа чине употпуњеним, а номаду су свето тројство.

За Жака Делеза *номадска мисао* није пут мишљења, нити пут ка мишљењу, већ мисао-пут као раскршће на којем мисао не зна шта ће наћи пре но што тражено открије. Судбина сваке мисли је номадска. Она ризикује, истражује, често се и потуца, вршља по маргинама и буцацима, тражи смисао у смислу тражења. Преврће сваки камен, сакупља и оно одбачено, не устукњује пред добро скривеним, преврће и сортира.

Али оставимо теорију да ради оно што најбоље уме – гризе свој реп и упоредимо појмове „циганска музика“ и „ромска музика“. Не треба их трпати у исте таљиге: циганска музика је суштина уметничког израза (или вапаја), ромска тек објективна класификација.

Подворце је начичкано Ерлијима (Арлијима), Циганима пореклом из Турске који себе сматрају „гараганском аристократијом“ наспрам конкурентских Гурбета са којима се, силом прилика или милошћу дамара, често и мешају. Хронике кажу да је њихово уклапање у домицилну средину *йеїшековне* борбе незрео плод.

Скоро све жеље сиротиње кажњавају се лајањем на затворски катанац. Зна Љубиша, трубач из поменутог лесковачког насеља, да се „Бог слабо маје по циганску малу“, па се уместо у вишњу силу узда у силесију речи. Љубишине (*шехере*)задње намере су да својом *циїоїлаїољивошћу* преведе пандурски двојац, већ на скоку да га ћапи, до поноћног рачвања у нови дан. Чим се казальке омиришу, мисионарски се поклопе и одмах затим размину, његова кривица постаће законски застарела, а бубњар Трајче, ког је због увреде трубачке части „рашнирао ко шангајке“, моћи ће Љубиши само да, како би „струка“ рекла – очита спермограм.

Задатак није лак. Да би избегао „јасле за одрасле“ мора своју циганску епопеју прилагодити униформисаним уљезима, њиховом кратком фитиљу, кусој памети и дууугом пендреку.

„Несрећа је“, каже Хандке, „најприроднији начин да се разговара сам са собом.“ Признаје Љубиша да рођену жену не можеш натерати да подвије језик, а камоли присилити неког да прича. Нужда, међутим, закон мења, посебно кад нервозно цупка у пандурским цокулама. Они би да јуначки хапсе, херојски тепају и ратоборно пребрајају гараганска ребра, Љубиша да њиховој милости измакне, а после, „како оче и како нече и колко може, и докле мора“. Од старина наслеђено кумство са безнађем научило га је да добро долази и пролази само лудом забуном. Кад је већ тако, ваља на сто, као последњи адут, треснути тираду и молитву богу да блеф упали.

Већ сâм призренско-тимочки говор захтева гатање у речник и пасуљ. Као прилог том *каламбурјеру* Љубиша узима и речи ромског језика, ђаво ће га (и ретки стручњак) знати да ли алријског или гурбетског дијалекта. Кад читаоца то заскочи, најпаметније се препустити звучности говора, макар нека значења и не потрефи из прве. Срећом, Љубиша не чека одговор на питање: „Ко је за репете?“, па му сваки наредни исказ постаје разумљивији, лакше се вари и затеже чивије слушалачког уживљавања. Тада и извитоперена реч постане природна као чвор у дрвету. Није неопходно избројати баш сваки год да бисмо уочили лепоту вртложења у крилу пања.

Стојановић и у *Пушџу за Јерихон* зна колико добар штим и ваљан штимунг помажу да речи потеку као вода из уста дављеника. Његову поетику најтачније ће описати баш Љубиша: „Прићање исто ко музика, нетајно рећ и те га фалш, ови шо слушава мож и не приметив ал трубаћ мора да увек панти право тон.“

Напујдавши цукелу историје да и у овом роману њушка под репом детаља, Саша Стојановић тка на два разбоја. У Љубишин ламент (пун одскока у трагично-славну трубачку прошлост Ахмеда Адемковића) о циганском усуду да све богате и свечане церемоније живота назире само преко широких плећа жандара, уплиће библијску тему о походу Исуса Навина на Јерихон. Кад поврх тога, у светоотачком галиматијасу, пусти да се сотија, фарса, пародија и пастиш измешају у паклени ћушпајз, јасно је да неће расути још много стрела пре него што, као у Бодлеровој песми, „тајну природе не згоди сред тмуше“.

Стојановић кроз тридесетак углавном кратких, али као кубура добро набијених поглавља, прати, описује и свес(п)рдно демистификује јерихонску рапсодију. Нацифравши текст звучним клопарањима и клокотањима, писац у Стари завет улази дубоко „колико вера и ашов налажу“. У једном од одељака уланчава чак 86 прилога да опише начине да се пљачка и отимачина отргну са ланца контроле. За писца кроз чији роман *Последњи дани боја Сајурна једина* реченица до своје тачке вијуга на преко четиристо страница, испробавање граница умећа прелази у навику.

Неке од ових сумњом ретушираних библијских слика дуго ће се опирати читалачком забораву: тајно ћапћање кроз „сочне међуножне вододерине“ у Равиној јавној кући, црним ноктима кришом и крвнички прокопани рукавци кроз које река Јордан отиче у „поља жедна пресне преваре“, тегљење блатњавих каменчина и тучтешког заветног ковчега, признање Господа да вође увек „слепо сишу слатку сису заблуде“,

одрицање жена од кратке, знојаве и дахћуће вајде тек обрезаних мужева и још штошта других.

Кад Стари завет прође кроз Стојановићеву нараторску центрифугу, испоставиће се да војвода војске Господње не тражи од Навина да се изује како би га позвао да крочи на свето тло, већ зато што (Пра)Исусу ноге „базде више од јареће и овнујске прчевине заједно“.

И при крају књиге, као последње *оџкурварење*, Јерихон није одувала силина трубљења кроз дугачке рогове дебелих овнова, већ петљанција Раве и њених сестрица по сношају које за своје услуге здружено ишту неочекивану валуту. Ипак, процесација (да не кажемо литија) на чијем челу су дувачи у трубу и дувачице у остали инструментариј утире пут до рођења новог Бога.

Сипа стереотипа непрестано мастиљави Цигане. *Увражено* је мишљење да су докони и на злоћу спремни нерадници, шибицари и сецикесе којима се присањало да буду моћан симбол претекле слободе.

„Кад кажем ја сам Ром, то је изјава о мом етничком наслеђу; кад кажем ја сам циганин или Циганин, то може да значи да сам номад, да сам слободног духа, путујући музичар или просјак. То може да значи много ствари, неке су увредљиве, неке шармантне, неке истините, а већина нетачне“, објашњава Џад Ниренберг.

У *Пућу за Јерихон* из Љубишиних казивања као талог на дну отопине остаје духовити резиме *черјарској свејоназора*. „Вас Срба да нема, ми Цигани би били најгори“, иронично ће похвалити Љубиша побратимство (пропа)лица у свемиру и сталну људску потребу да се и крајњом, клецавом снагом напакости другима.

У циганској махали је „ем мраћно ко у дупе, ем има рупе ко на Марс“. Памет у главу, леђа уза зид, па можда и избегнеш „куравте циганско судбино“. У срцу чергине таме узимаш чим ти нешто дају, ако ти не треба „лако ћеш да фрљиш“. Свака комшиница, макар више јаја разбила о гузове него о тигањ, зна шта ручаш, од чега прдиш и подригунеш, кога, кад загусти, молиш за зајам или „онодиш међу кришке“.

Паметан Цига верује у све: ништа не кошта, а може да буде вајдица. Не брани сваком да ради како хоће, само ако ради како треба. Не трпа акрепе у исту врећу: од „куравту сречу“ зависи да ли „че налечаваш на бетер будалу ил на паметно шо укључује мозак и кад скупо струја“. Пита се има ли „на телевизор“ неко нормалан да отвара уста, а да „не једе гомна“.

Цигани знају да се без лимене музике не иде ни у пољски ћенеф, а камоли у „ослободилаћко војску“. Некад им се од хладноће и страха муда скупе „ко зајмено динар“, други пут кочоперно тврде да се „само добро тепан и добро јеван никад не буну“.

Остаје нада да ће се поточић живота и река смрти понекад мимоићи, а крилати анђели што у лету „фачав тон по тон“ уденути конач судбине у иглу пролазности, јер „ниша погано не мож да пада на памет на човека с дувано образи и склопене очи шо мисли само на фатено ритам и мелодију побегуља“.

И, да не листамо даље ово упутство за *проживљавање у зајеваним* ситуацијама. Ако вас занима, на пример, шта код жена паукови не подносе, а мушкарци обожавају, без која два ударца нема поштеног тепања, како се „ваде“ трубачи кад засвирају партизанску песму четницима, зашто би бициклистички савез поздравео сахрањивање

Цигана са дупетом изнад земље, може ли се из Јонског мора отпливати до Ветернице и откуд да у једном дану погине сваки четврти Лесковчанин, *Луџи за Јерихон* у шаке, трње под табане и терајте докле можете или смете.

Љубишин музичко-сценски комад „Трајчетоберачите“ тешко би држао пажњу органа (уне)реда да га, са трубачких и људских висина, није походио брбљивчев славни предак Ахмед Адемовић. Најскупља песма и музичаре много кошта, а Ахмед добро зна колико цех у божјој кафани може бити папрен.

Чукундеда лебди изнад Љубишине тугованке, а испод стола се, распарених очију и поткраћена језика, помаља писац и професор који ће, кад год дође до разбора и снаге, помоћи Љубиши око лектуре, стране лексике и домаће историјске орнаментике. Пародирајући себе и еснаф, Стојановић зналачки учвршћује Љубишину аутентичност, приближава га читаоцу, потврђује да уметничко дело о Циганима без натуршчика може да буде, али неће ништа посебно да значи. Љубиша је овим наративним поступком постављен у чело циганске софре да би, клањајући се до пода прекривеног срчом, уступио место Ахмеду.

Још као „балаво свираћ“ Ахмед трубом диже црепове са крова и тарабе размешта по дрвећу. Не подноси пошунтавелу дреку и буку. Чим види крв, цурикне у несвест. Ако та крв, међутим, прокључа од женске страсти, први ће да покупи кајмак и обрст ужитка, макар после морао да само у гаћама и шеширу бежи низ махалу пред танџарама љубоморних мужева.

Глуми у Бунићевом позоришту, кити се парама и славом током целоноћних дернека, сваку мелодију понови из цуга. Срце му меко кô памук: ради му шта ти воља и мерак, само га не прави на будалу.

Чудесан звук његове трубе „ко свила милује уво, па га љуби док не уце у главу и не легне ко благо мелем на љуто рану“. Са разлогом псујући државу направљену само „на коске од мртви“, Ахмед би радије свирао туш него јуриш. Али, гилиптерска заједница баџиће га у свадбу касапљења и крштење крвопролићем. Воћке овде и рађају и не, али бембање сигурно успева.

Љубиша разметљиво тврди да би Срби, да није било његовог „ћукуна“ још спуштених гаћа са пијаним Турцима играли жмурке. Описујући шугави рат, коме Ахмед више пута прокуне све његово не пропустивши да изјебе „први ред на сарану на тој наућник кој га измисли“, Стојановић истанчаним смислом за меру и детаљ ствара упечатљиве слике катаклизме могуће само у том, како каже Селин, „блатњавом паприкашу херојства“.

Многи износе „главу на подварак“, трче у ров као пацови, рипају кô козе. Сужња сахрањују у четири дела („Бож ме прости, ко бурек“, крсти се Љубиша), а Ахмед хоће само нормалан тон, чист ритам и прилику да ради оно најбоље што уме – свира своју трубу.

Стојановић убедљиво представља: Ахмедово кумановско прерушавање у турског колегу, трубачки двобој са Рустемом Сејдићем, друговања на Крфу са поштар-Војом, почасно качење Карађорђевог звезде и „марсељезни“ дочек француских ратних ветерана у Београду. Све те епизоде прецизно су обрубљене да се уклопе у целину.

Ипак, кнедла у грлу застаје у тренутку кад речно корито Ахмедовог живота одједном исуши *као расиорена ушроба неке гадне животиње*. Свирајући за душу јадника

који су је са тешком муком испуштали, схватио је да су се дерт и смрт ухватили укоштац у којем једно од њих сигурно плаћа главом. Обрће поглед од живих, диже трубу ка небу, залуду се нада да ће макар његови синови Реџа и Рама утећи свеопштој кланици и кркланцу.

Кад ноктима изгребе тврду земљу Арапове долине, узалуд им тепа и моли их за опроштај. „Куде је био тој ваш Бог?“, пита се док плаче и грли трубу. Постаје тужни свирач тишине, све док, грлећи трубу као синове, не полети ка њима пут неба. „Ако Бог има мало мозга, туриће Ахмеда и децу поред колена“, уздише Љубиша.

У српској књижевности нико није толико добро као Стојановић разумео Цигане, њихову *тејшоизовану* свест, ванвременску димензију ромског живовања и њихову усамљену (и паралелну) културу којој припадају. Не морају му баш палити кандило, али слободно могу попити нешто у његово здравље.

У Адемовићевим рукама труба цвили као сироче, грми као топ, прича, смеје се, кука, проклиње и благосиља, домунђава се са анђелима. Ако је један Циганин полетео међу облаке, зашто и остали не би, кад куцне час или груне труба, залепршали крилима? То је нада коју Љубиша грчевито стеже растрзан „од црњеша до грдеша“.

Кроз причу о Балкану као тепсији у којој само од несреће зависи „на коју страну ће да зацврћи врел зејтин“, Стојановић своје *силовиџо*, *сумџоровиџо* и *зайаљиво ђеро* умаче у неизрециво исписујући хронику света који лишен шаренила постаје огољено стваран и непојмљиво суров.

Алберто Мангел каже да га књиге на његовим полицама не познају док их не отвори, а ипак му се обраћају именом. *Пуџ за Јерихон* је једна од таквих књига. Ни унутар Стојановићевих ликова нити између њих не постоје шумови у комуникацији, па се и читалац, п(р)озван по имену, лако придодаје разговору.

Ипак, морамо вас упозорити да ћете читајући овај роман много тога изгубити. Изгубићете копрену из ока, сумњу са срца, тмушу душе, препреденост предрасуде, ледену охолост разума, бестидни осећај надмоћи. Заправо, одстранићете из себе све оно што вас је чинило неспособним да разумете Цигане.

Мало је књига које толико могу допринети да постанете бољи људи.